МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему **ФІЛОСОФІЯ ЛЮДИНИ У ЗБІРЦІ «ЖИТТЯ МАРІЇ» С. ЖАДАНА**

Виконала: студентка магістратури, групи 8.0354-у
спеціальності 035 філологія
освітньо-професійної програми українська мова та література
спеціалізації 035.01 українська мова та література
_____ А. Р. Калугар
Керівник _____ В. О. Кравченко
(вчене звання, науковий ступінь) (підпис)

Рецензент _____ С. О. Доброскок
(вчене звання, науковий ступінь) (підпис)

Запоріжжя 2026

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет: *філологічний*
Кафедра: *української літератури*
Рівень вищої освіти: *магістр*
Спеціальність: *035 філологія*
Освітньо-професійна програма: *українська мова та література*
Спеціалізація: *035.01 українська мова та література*

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри української літератури
_____ к. філол. н., доцент Горбач Н. В.
«25» _____ 2024 р.

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу студентці
Калугар Анні Русланівні
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: *Філософія людини у збірці «Життя Марії» С. Жадана,* керівник проєкту В. О. Кравченко, к. філол. н, професор
затверджені наказом ЗНУ № 396-с від 13.03.2025 р.
2. Строк подання студентом роботи: 03.02.2026 р.
Вихідні дані до роботи: *Збірка С. Жадана «Життя Марії»; праці І. Белової, М. Гнатюк, Н. Данилюк, В. Іващенко, С. Левицького, О. Мисінькевич, Х. Стефаник, В. Франкл, П. Харченко та ін.*
3. Перелік питань, що їх належить розробити: *Концепт «людина» в літературознавчому дискурсі. Проблема людської долі у збірці С. Жадана «Життя Марії». Людина і світ: між тілесністю, духовністю та історичним досвідом. Екзистенційні виміри буття людини. Художні засоби втілення образів.*

Консультанти з роботи, із зазначенням розділів, що їх стосуються:

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	*Кравченко В. О., професор*	10.12.2024	10.12.2024
Розділ 1	*Кравченко В. О., професор*	24.04.2025	24.04.2025

Розділ 2	*Кравченко В. О., професор*	18.11.2025	18.11.2025
Висновки	*Кравченко В. О., професор*	03.02.2026	03.02.2026

6. Дата видачі завдання: *29.10.2024 р.*

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітки
1.	*Пошук наукових джерел з теми дослідження, їх вивчення та аналіз; укладання бібліографії*	вересень 2024	виконано
2.	*Добір фактичного матеріалу*	вересень 2024	виконано
3.	*Написання вступу*	грудень 2024	виконано
4.	*Написання першого розділу: Концепт «людина» в літературознавчому дискурсі»*	пквітень 2025	виконано
5.	*Написання другого розділу: Проблематика людської долі у збірці С. Жадана «Життя Марії»*	листопад 2025	виконано
6.	*Формулювання висновків*	лютий 2026	виконано
7.	*Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії*	лютий 2026	виконано
8.	*Захист*	17.02.2026	

Студент_____ А. Р. Калугар
(ініціали, прізвище)

Керівник_____ В. О. Кравченко
(підпис) (ініціали, прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер_____ О. А. Проценко

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра «Філософія людини у збірці «Життя Марії» С. Жадана» містить 52 сторінки. Для її виконання опрацьовано 50 джерел.

Об'єкт дослідження: поетична збірка С. Жадана «Життя Марії».

Предмет дослідження: є філософія людини у збірці «Життя Марії» С. Жадана, зокрема проблема людської долі, екзистенційні та духовні виміри буття.

Мета роботи: розкрити філософію людини у збірці С. Жадана «Життя Марії» через аналіз концепту людської долі, екзистенційних вимірів буття та художніх засобів їх втілення.

У ході роботи виконано такі **завдання:**

- окреслено теоретичні підходи до осмислення концепту «людина» в літературознавчому дискурсі;
- проаналізовано особливості художнього осмислення людської долі у збірці «Життя Марії»;
- досліджено екзистенційні виміри буття людини в поетичному світі С. Жадана;
- виявлено художні засоби та образні механізми втілення філософії людини.

Методи дослідження: описовий, порівняльний, герменевтичний, системний аналіз художнього тексту, а також методи аналізу та синтезу.

Наукова новизна: осмислення філософії людини у збірці «Життя Марії» С. Жадана, виявлення специфіки художнього моделювання людської долі в поєднанні екзистенційного, сакрального та історичного вимірів.

Сфера застосування: результати дослідження можуть бути використані під час вивчення сучасної української літератури на факультативних заняттях у загальноосвітній школі.

Ключові слова: ФІЛОСОФІЯ ЛЮДИНИ, ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ, ПОЕТИЧНИЙ ОБРАЗ, ТІЛЕСНІСТЬ, ДУХОВНІСТЬ, СОЦІАЛЬНА ІСТОРІЯ, БІБЛІЙНІ АЛЮЗІЇ

ABSTRACT

The Master's thesis "The Philosophy of the Human Being in S. Zhadan's Poetry Collection *Life of Mary*" comprises 52 pages. A total of 50 sources were reviewed during the preparation of the work.

Object of research: the poetry collection *Life of Mary* by S. Zhadan.

Subject of research: is the philosophy of man in the collection The Life of Mary S. Zhadan, in particular the problem of human destiny, existential and spiritual dimensions of being

Aim of the work: to reveal the philosophy of man in S. Zhadan's collection The Life of Mary through the analysis of the concept of human destiny, existential dimensions of being and artistic means of their embodiment.

Tasks carried out in the research:

- examined the concept of "human being" in literary discourse and its multidimensional aspects;
- analyzed the problem of human destiny in Zhadan's collection, particularly the conflict between personal aspirations and historical circumstances;
- explored human interaction with the world through corporeality, spirituality, and historical experience;
- identified existential aspects of human life in poetic images: fear, loss, love, memory, and hope;
- characterized the artistic devices used by the author (anaphora, amplification, metaphors, biblical allusions) to create a complex artistic space;
- summarized the research findings and determined Zhadan's contribution to the philosophical-literary understanding of the human being.

Research methods: descriptive, comparative, hermeneutic, and systematic analysis of literary texts, as well as methods of analysis and synthesis.

Scientific novelty: understanding the philosophy of man in the collection The Life of Mary S. Zhadan, revealing the specifics of artistic modeling of human destiny in a combination of existential, sacred and historical dimensions.

Scope of application: The results of the study can be used when studying modern Ukrainian literature in optional classes in secondary schools.

Keywords: PHILOSOPHY OF HUMAN BEING, EXISTENTIALISM, POETIC IMAGE, CORPORALITY, SPIRITUALITY, SOCIAL HISTORY, BIBLICAL ALLUSIONS.

ЗМІСТ

ВСТУП……..7
РОЗДІЛ 1 КОНЦЕПТ «ЛЮДИНА» В ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ ДИСКУРСІ…9
РОЗДІЛ 2 ПРОБЛЕМАТИКА ЛЮДСЬКОЇ ДОЛІ У ЗБІРЦІ С. ЖАДАНА «ЖИТТЯ МАРІЇ»……...22
2.1 Людина і світ: між тілесністю, духовністю та історичним досвідом…….22
2.2 Екзистенційні виміри буття людини……..26
2.3 Художні засоби втілення образів…….....33
ВИСНОВКИ……...47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..50

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Актуалізація проблеми людини як центральної категорії гуманітарного знання є однією з провідних тенденцій сучасної філософії та літературознавства. У контексті драматичних історичних подій початку XXI ст. – воєн, соціальних катаклізмів, криз ідентичності – художня література дедалі частіше звертається до філософського осмислення людського буття, зосереджуючись на питаннях долі, відповідальності, страждання, вибору та духовної витривалості. Українська поезія новітнього періоду активно репрезентує ці процеси, формуючи особливу антропологічну модель людини в умовах історичних зламів.

Творчість С. Жадана посідає чільне місце в сучасному українському літературному процесі як явище, що поєднує соціальну чутливість, філософську заглибленість і художню експресивність. Його поетична збірка «Життя Марії» вирізняється особливою зосередженістю на людині як носії травматичного історичного досвіду, екзистенційної напруги та духовного пошуку. У цій збірці образ людини постає у складному взаємозв'язку тілесного, духовного та історичного, а біблійні алюзії й сакральні мотиви стають засобом осмислення сучасної реальності.

Попри значну кількість наукових праць, присвячених творчості С. Жадана, зокрема аналізу його поетики, урбаністичного дискурсу, воєнної тематики, проблем ідентичності та травматичного досвіду, філософія людини у збірці «Життя Марії» досі не стала предметом цілісного й системного літературознавчого дослідження. Окремі аспекти антропологічної проблематики порушуються в працях сучасних дослідників, однак концепт людини як філософсько-художня цілісність у межах зазначеної збірки залишається недостатньо осмисленим. Це зумовлює актуальність обраної теми та її наукову перспективність.

Мета дослідження – розкрити філософію людини у збірці С. Жадана «Життя Марії» через аналіз концепту людської долі, екзистенційних вимірів буття та художніх засобів їх втілення.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких **завдань**:

- окреслити теоретичні підходи до осмислення концепту «людина» в літературознавчому дискурсі;
- проаналізувати особливості художнього осмислення людської долі у збірці «Життя Марії»;
- дослідити екзистенційні виміри буття людини в поетичному світі С. Жадана;
- виявити художні засоби та образні механізми втілення філософії людини.

Об'єктом дослідження є збірка «Життя Марії» С. Жадана.

Предметом дослідження є філософія людини у збірці «Життя Марії» С. Жадана, зокрема проблема людської долі, екзистенційні та духовні виміри буття.

Методи дослідження. У процесі роботи застосовано такі методи дослідження: аналітичний (для аналізу художніх текстів), герменевтичний (для інтерпретації смислів), культурно-історичний (для з'ясування зв'язку образу людини з історичним контекстом), елементи екзистенційного та інтертекстуального аналізу.

Наукова новизна дослідження постає в осмисленні філософії людини у збірці «Життя Марії» С. Жадана, у виявленні специфіки художнього моделювання людської долі в поєднанні екзистенційного, сакрального та історичного вимірів.

Практичне значення: результати дослідження можуть бути використані під час вивчення сучасної української літератури на факультативних заняттях у загальноосвітній школі.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел із 50 найменувань. Загальний обсяг – 52 сторінки

РОЗДІЛ 1 КОНЦЕПТ «ЛЮДИНА» В ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ ДИСКУРСІ

Інтенсивний розвиток наукової думки наприкінці XX – на поч. XXI ст. сприяв широкому поширенню та активному використанню поняття «концепт». Завдяки своїй міждисциплінарній природі воно перестало бути виключно предметом дослідження мовознавства та філософії, де воно зародилося, і стало потужним інструментом у багатьох гуманітарних і соціальних науках, зокрема в літературознавстві, психології, культурології, мистецтвознавстві та педагогіці. Такий міжгалузевий характер значно ускладнив завдання уніфікації дефініції концепту, адже в кожній науковій сфері він набуває власного змісту, специфічних ознак та способів застосування.

Потреба концептуалізації навколишньої дійсності обумовлена прагненням дослідників глибше та детальніше описати явища й процеси, що залишають відбиток насамперед у свідомості та мисленні людини. Концепти не лише сприяють усвідомленню буття та формуванню цілісної картини світу, а й стимулюють розвиток пізнавальних здібностей реципієнтів, відкриваючи нові перспективи інтерпретації дійсності.

Сучасне дослідження концептуального поля демонструє прагнення науковців реконструювати та структурувати основи мислення і світогляду людини, розкривати глибинні сенси її буття. Концепт є не лише аналітичним інструментом для опису культури та суспільства, а й методологічною основою, що дозволяє виявляти закономірності взаємодії людини з реальністю, її суб’єктивне сприйняття світу та формування ціннісних орієнтирів.

Поняття «концепт» є багатовимірним феноменом, який інтегрує когнітивні, культурні, соціальні та психологічні аспекти, забезпечуючи комплексний підхід до аналізу людського досвіду. Воно слугує своєрідним мостом між абстрактним мисленням і конкретними проявами культури,

дозволяючи поєднати наукову теорію з практичними аспектами аналізу художніх, соціальних і культурних явищ. Концепт є важливим інструментом для розуміння сутності людини та її місця у світі, а також для систематизації знань про міжособистісні, соціальні та екзистенційні взаємозв'язки.

У XII ст. поняття «концепт» вперше фіксується в латинському мовознавстві завдяки працям П. Абеляра який відіграв головну роль у становленні теорії концептів. П. Абеляр вважав, що людський розум здатен виділяти основні уявлення про навколишні об'єкти та явища і на їх основі формувати певні поняття та внутрішні образи, які можна визначити як концепти. Саме тому його вважають засновником концептуалізму, оскільки він започаткував системний підхід до осмислення способів, якими людина структурує свої знання та досвід [1, с. 121].

За П. Абеляром, концепт є результатом ретельного осмислення події або явища, яке у свідомості людини трансформується у внутрішній досвід. Цей досвід одночасно має суб'єктивний характер і перебуває під спостереженням вищих духовних сил. Концепт відрізняється від поняття тим, що перший є персоніфікованим і суб'єктивним, тоді як поняття, за його визначенням, має більш об'єктивний характер. У процесі формування концепту важливу роль відіграють мовлення, пам'ять та уява, які взаємодіють як інструменти опосередкування досвіду та його осмислення. П. Абеляр визначав концепт як «персональне мовлення», тобто як внутрішній акт свідомого осмислення та вираження знання.

Найсуттєвішою характеристикою концепту є його комунікативна природа. Концепт уособлює повідомлення або звістку про певний об'єкт, явище чи подію, об'єднуючи зміст і момент висловлення в єдину цілісність. Отже, концепт є свідомо осмисленим актом мовлення, у якому поєднуються пізнання, семантичне наповнення та комунікативний намір.

Літературознавчий і лінгвістичний аналіз концепту, проведений Х. Стефаником, показує, що П. Абеляр ототожнював концепти з універсаліями, водночас чітко відокремлюючи їх від понять. На думку філософа, концепт є

продуктом діяльності вищого розуму або духу, який здатний створювати або систематизувати значення та думки як універсальні зв'язки між мовою і реальністю. Універсалії, за П. Абеляром, охоплюють поняття і утворюють початкову стадію формування концепту, слугуючи своєрідним містком між об'єктивною дійсністю та суб'єктивним досвідом людини.

Концепт у розумінні П. Абеляра постає як комплексний феномен, що поєднує інтелектуальні, мовні та духовні виміри свідомості. Його суб'єктивний характер дозволяє розглядати концепти не лише як когнітивні одиниці, але й як засіб художнього й філософського осмислення світу. У сучасних дослідженнях ця ідея отримала розвиток у літературознавстві, культурології та когнітивній науці, де концепти використовують для аналізу взаємозв'язку між мовою, мисленням і культурним контекстом, а також для моделювання того, як людська свідомість структурує сенси та цінності.

Г. Порретанський аналізує природу концептів крізь призму категорії сингулярності. Він розглядає концепт як своєрідне «схоплення» об'єкта, сприйнятого як цілісне й конкретне явище, що дозволяє відтворити його унікальність. На цьому концептуальному рівні формується принцип сингулярності, який передбачає осмислення явища як одиничного, неповторного, такого, що вирізняється своєю неподільною цілісністю.

За Г. Порретанським, сингулярним може бути будь-яке ціле, тоді як індивідуальним є його неподільна, найменша частина. У концептуальній системі філософа також вводиться категорія довідності, яка виступає противагою сингулярності, допомагаючи осмислити взаємозв'язок між частинами та цілим. Центральним у його підході є співвідношення цілого й частини: ціле завжди розглядається як більше та значніше за суму його складових елементів, що забезпечує цілісність і закономірність структури концепту [31, с. 117].

С. Боецій вважається одним із перших мислителів середньовічної філософії, які фактично обговорювали феномен концепту, хоча без прямого використання цього терміна [5, с. 142]. У працях «Розрада від філософії» та

«Коментарях до Порфирія» С. Боецій досліджує живе, наділене трьома силами душі: розвитком, відчуттям та розумом. Особливу роль серед них відіграє сила розуму, яка властива лише людині, формуючи унікальну троїсту природу людської душі. Ця здатність розуму дозволяє не лише сприймати досконалі й впорядковані чуттєві образи, накопичені уявою (imaginatio), а й систематизувати їх через активну діяльність розуму (intelligentia). Завдяки цьому людський розум здатен формувати поняття про те, що не піддається безпосередньому чуттєвому сприйняттю, осмислювати невидимі, абстрактні або потенційно недоступні явища, а також надавати їм зрозумілі назви та сенси. Іншими словами, концепт у розумінні С. Боеція – це результат творчої діяльності розуму, який перетворює відчуття та уяву на осмислену систему знань, роблячи явища доступними для інтелектуальної обробки та інтеграції у світогляд людини.

Погляди Г. Порретанського та С. Боеція підкреслюють, що концепт не є просто абстрактним поняттям: він поєднує цілісність, унікальність та процес активного осмислення, що забезпечує його функціонування як ключового інструмента мислення й пізнання. Водночас концепт виконує роль посередника між сприйняттям і розумінням, дозволяючи інтегрувати досвід, чуттєві враження та інтелектуальні структури у єдину когнітивну систему. Це зумовлює його значущість у різних наукових дисциплінах, зокрема в філософії, лінгвістиці, психології та літературознавстві, де він виступає універсальним інструментом моделювання і систематизації знань про світ та людину [5, с. 164].

За З. Бойко, логіко-лінгво-філософське осмислення концепту проходить низку взаємопов’язаних етапів: наївний або символічно-метафоричний (концепт як неусвідомлена універсалія), концептуалістський (раціонально осмислена універсалія або категорійне поняття), метафізичний (статичний об’єкт), діалектичний (динамічна форма думки), етнокультурний (наївно-мовне уявлення або культурна універсалія), логічний/аналітичний (логічна категорія), структуралістський (ціннісно-смислова модель світу), епістеміологічний (знання, епістема) та постструктуралістський (фрагментарна цілісність) [7, с.

83]. В. Іващенко, досліджуючи еволюцію концепту, простежує його розвиток від платонівської ідеї та неоплатонізму, через кантівський розум і гегелівську абсолютну ідею до понять у філософії XX ст., а також через ейдоси Геракліта, Анаксагора, Демокріта та феноменологічну абстракцію Гуссерля [17, с. 9].

На початковому етапі концепт активно застосовувався не лише у філософії, а й у психології, де він слугував для позначення конкретних емоцій, психічних станів та результатів розумової діяльності людини [17, с. 70–71].
М. Полюжин визначає концепт як «…динамічне перспективно-афективне утворення», що функціонує у пізнавальній діяльності та підпорядковується закономірностям психіки. Він розглядає його як «квант набутого знання, що охоплює образні, поняттєві, прототипні, гештальтні, фреймові, сценарні та інші елементи у свідомості людини» [30, с. 217].

Залежно від стилю мислення концепт може розумітися як «готове знання» або ментальна репрезентація досвіду, яка відображає об’єктивний світ (об’єктивізм) або суб’єктивну модель світу у свідомості людини (суб’єктивізм); компроміс між цими підходами знаходить відображення в емпіричному розумінні [7, с. 38]. А. Фурман підкреслює необхідність упорядкування мінімального набору концептів у сучасній психодіагностиці, визначаючи концепт як смислове наповнення поняття, незалежне від конкретної мовної форми, що формує власну систему взаємопов’язаних знань [40, с. 39].

У мистецтвознавстві та культурології концепт набуває статусу лінгвокультурного або культурного концепту, естетичного концепту тощо. Його основне призначення полягає в інтеграції уявлень про концепт у межах культури, свідомості та мовознавства. Лінгвокультурологічний підхід визначає концепт як базову одиницю культури, а його номінації розглядаються як важливі елементи національної ідентичності та цінностей, що дозволяє переносити аналіз із мовної сфери у культурну [9, с. 54].

О. Місінькевич визначає концепт як «культурно значущу одиницю ментального рівня», яка відіграє роль стрижневого елемента у системі уявлень певної спільноти та водночас виступає етномовною одиницею [25, с. 56]. У

культурному контексті концепт відображає особливості культурної системи, у якій він сформувався, і є колективною спадщиною духовного життя, накопиченим осадом культурного досвіду різних історичних епох [10, с. 74]. Художній концепт відрізняється від загальнокультурних за низкою параметрів: змістом (виражає авторське світосприйняття), способом експлікації (мовні одиниці з емоційно-експресивною семантикою), обсягом (включає поняттєвий, образний, символічний, ціннісний та етнокультурний складники) та історичною мінливістю [11, с. 71].

Формування концептів потребує певного часу та культурного підґрунтя. В. Борецький зазначає, що концепт як культурологічна й лінгвістична одиниця «…потребує тривалої присутності у свідомості спільноти та передумов для свого формування» [6, с. 47]. Естетичні концепти формуються на основі історично накопичених естетичних переживань, цінностей і категорій, таких як прекрасне, піднесене або чуттєво-естетичне, сприяючи розвитку ментальної та художньо-образної культури.

Культурні концепти тісно пов’язані з ціннісною структурою культури й дозволяють усвідомлювати картину світу конкретної етносоціальної спільноти. С. Петров підкреслює, що центральним у концепті є цінність, оскільки вона визначає оцінні та поведінкові норми культури [29, с. 74].

Він виділяє основні критерії значущості концепту: прецедентність, частотність, накопичення у культурі та актуальність у сучасному спілкуванні.

Г. Асмаковська (Демиденко)додає, що соціокультурний досвід формує лінгвокультурні концепти, які відображають культурно детерміновані уявлення мовця про світ [2, с. 23].

А. Ніколенко акцентує на антропоцентричності культурних концептів, що проявляється у духовності, суб’єктивності та соціальній спрямованості носія [27, с. 85]. Він визначає культурний концепт як багатовимірну категорію, де провідне місце належить номінативному компоненту, пов’язаному з вербалізацією у конкретній мові. З. Бойко не розмежовує лінгвокультурологічне та етнолінгвістичне трактування концепту, виділяючи

кілька підходів: етноцентричний (концепт як ключове слово культури або культурна домінанта), антропоцентричний (концепт як потенція), аксіологічний (концепт як цінність) та концепт як символ або посередник реалії [7, с. 83].

В. Пустохіна вважає, що при аналізі літературного твору доцільно використовувати поняття «…культурологічний концепт», оскільки він дозволяє розглядати твір через призму внутрішнього світу автора [32, с. 61]. Культурологічний концепт виступає інструментом для інтерпретації дійсності, моделювання художнього світу та розкриття сутності літератури як мистецтва слова. Вона також надає цінну інформацію для розуміння картини світу носіїв мови та національного менталітету, бувши осердям духовних цінностей культури, яка включає мову, мистецтво, науку, релігію, традиції та інші елементи духовного життя [32, с. 61]. Отже, культурологічний концепт підсилює аналіз художньо-естетичної цілісності твору.

Дослідження концепту показує його еволюцію від логіки та філософії до культурології, літературознавства й мистецтвознавства. Його значення та тлумачення варіюються залежно від галузі знань, що відкриває можливості для порівняння концепту з суміжними поняттями та вивчення його специфічних рис.

Проблема людини є однією з фундаментальних у філософії та гуманітарному знанні загалом. Від античних уявлень про людину як «міру всіх речей» до сучасних екзистенційних і персоналістичних концепцій філософська думка постійно намагається осмислити сутність людського буття, його межі, можливості та призначення. У межах філософської антропології людина постає не лише як біологічна істота, а насамперед як духовно-культурний феномен, здатний до саморефлексії, творчості та морального вибору.

У класичній філософії людина розглядається крізь призму раціональності, свідомості та соціальної природи. Просвітницька традиція наголошувала на розумі як визначальній ознаці людської сутності, а філософія XIX ст. значно розширила антропологічний горизонт, звернувшись до проблем волі, історичної зумовленості та внутрішньої суперечливості людського існування. У XX ст.

філософсько-антропологічний дискурс зазнав суттєвих трансформацій, що було пов’язано з кризами цивілізації, війнами та зламом усталених ціннісних систем.

Вагомого значення набули концепції, у яких людина постає як істота екзистенційна. У межах екзистенціалізму акцент зміщується з абстрактних визначень сутності людини на її конкретне, індивідуальне буття. Людське існування осмислюється як процес постійного вибору, відповідальності та переживання «межових ситуацій» – страху, страждання, самотності, смерті. Саме в цих ситуаціях, за екзистенційною філософією, людина відкриває власну справжність і усвідомлює трагічну, але водночас ціннісну природу свого буття.

У філософсько-антропологічному контексті важливим є розмежування та взаємодія тілесного, духовного та екзистенційного вимірів людського буття. Тілесність розглядається не лише як фізіологічна даність, а як спосіб присутності людини у світі, форма її включеності в історичний і соціальний простір. Через тіло людина зазнає болю, травми, насильства, але водночас саме тілесний досвід стає джерелом автентичних переживань і пам’яті.

Духовний вимір людського буття пов’язаний із внутрішнім світом особистості, її цінностями, вірою, моральними орієнтирами та здатністю до трансценденції. У цьому аспекті людина постає як істота, що прагне сенсу, виходу за межі буденного існування, пошуку опори в сакральному чи символічному. Духовність часто протиставляється руйнівному впливу історичних катастроф, стаючи формою внутрішнього спротиву й збереження людської гідності.

Екзистенційний вимір об’єднує тілесне й духовне, звернувши увагу на унікальності людського досвіду, неповторності життєвого шляху кожної особистості. Людина в екзистенційному сенсі – це істота, що постійно перебуває в процесі становлення, осмислення власного буття та співвіднесення себе зі світом і часом.

Особливе місце у філософсько-антропологічному дискурсі постає поняття людської долі. Доля осмислюється як поєднання зовнішніх обставин і внутрішнього вибору, як напружений діалог між зумовленістю та свободою. У

філософії XX ст. доля людини часто пов’язується з історичними травмами, колективним досвідом страждання та необхідністю особистісного прийняття відповідальності за власне життя навіть у ситуаціях крайньої несвободи.

Філософсько-антропологічні підходи до осмислення концепту «людина» формують багатовимірне уявлення про людське буття як складну єдність тілесного, духовного та екзистенційного начала. Саме ці теоретичні засади є методологічною основою для подальшого літературознавчого аналізу художніх моделей людини, зокрема у сучасній українській поезії та у збірці С. Жадана «Життя Марії».

У сучасному літературознавстві концепт «людина» набуває особливої актуальності у зв’язку з так званим антропологічним поворотом у гуманітаристиці, що полягає у зміщенні дослідницької уваги з формальних аспектів художнього тексту на проблеми людського буття, суб’єктивного досвіду та смислотворення. Літературний твір у цьому контексті розглядається не лише як естетичний об’єкт, а як простір репрезентації людської відомості, історичної пам’яті та екзистенційних переживань [16, с. 214].

Антропологічний підхід у літературознавстві передбачає осмислення людини як центральної фігури художнього світу, що формується в системі взаємодії особистісного й колективного, індивідуального досвіду та соціально-історичних умов. У межах цього підходу художній твір інтерпретується як форма пізнання людини, її внутрішнього світу, ціннісних орієнтацій і способів реагування на кризові явища дійсності.

Важливе місце у сучасних літературознавчих дослідженнях посідають наративні та образні моделі людини. Наративна модель зосереджується на способах репрезентації людського досвіду через оповідь, структурування подій, внутрішній монолог, фрагментарність або розірваність оповіді. Образна модель, своєю чергою, акцентує на художніх образах, символах, метафорах і мотивах, за допомогою яких автор конструює уявлення про людину та її місце у світі. У сучасній літературі ці моделі часто поєднуються, утворюючи складні багаторівневі системи осмислення людського буття.

Однією з головних категорій антропологічного літературознавства є ідентичність, що розглядається як динамічний процес самовизначення людини в культурному, соціальному та історичному контекстах. Літературні твори відображають кризу ідентичності, втрату усталених смислів, пошук нових форм самопізнання в умовах нестабільності та трансформацій сучасного світу. Людина постає як істота, що постійно перебуває в стані становлення.

Однією з найважливішою категорією є травма, яка у сучасному літературознавстві розглядається як індивідуальний і колективний досвід, спричинений війнами, репресіями, насильством, соціальними катастрофами. Травматичний досвід впливає на способи художньої репрезентації людини, зумовлюючи фрагментарність оповіді, повторюваність мотивів, мовчання або розірваність смислів. Література в цьому аспекті виконує не лише естетичну, а й терапевтичну функцію, стаючи простором проговорення болісного досвіду та його осмислення.

Тісно пов’язаною з проблематикою травми є категорія пам’яті, яка в сучасних гуманітарних студіях розглядається як форма збереження та трансляції людського досвіду. Літературний текст виступає носієм культурної та історичної пам’яті, через яку індивідуальні долі вписуються в ширший колективний наратив. Осмислення пам’яті дозволяє простежити, яким чином художні образи людини відображають взаємодію минулого й сучасного, особистого та загальнонаціонального.

У сучасному літературознавстві концепт «людина» постає як багатовимірна теоретична конструкція, що поєднує антропологічні, наративні, образні та культурно-історичні підходи. Категорії ідентичності, травми й пам’яті стають –основними інструментами інтерпретації художніх текстів, у яких людина репрезентується як суб’єкт складного екзистенційного та історичного досвіду. Зазначені теоретичні моделі й інтерпретаційні стратегії створюють методологічне підґрунтя для аналізу образу людини у сучасній українській поезії та, зокрема, у збірці С. Жадана «Життя Марії».

Сучасна українська поезія кінця XX – поч. XXI ст. характеризується активним переосмисленням образу людини в умовах глибоких соціальних, історичних та культурних трансформацій. Злам радянської ідеологічної системи, здобуття незалежності, суспільні кризи, а згодом і воєнні події стали визначальними чинниками формування нових художніх моделей людини. Поетичний твір дедалі частіше постає як простір індивідуального досвіду, де особисте переплітається з колективним, а приватна історія – з національною пам'яттю [18, с. 124]

Однією з провідних тенденцій цього періоду є відмова від узагальненого, ідеологізованого образу людини на користь індивідуалізованого, внутрішньо суперечливого персонажа. Людина в сучасній поезії постає як істота вразлива, травмована, але здатна до рефлексії та духовного спротиву. Поетичне «я» часто набуває рис свідка історичних подій, що фіксує досвід життя на зламі епох, осмислює втрати, страх і відповідальність.

Важливим аспектом художнього осмислення людини є соціальний контекст, у межах якого поезія реагує на проблеми маргіналізації, насильства, втрати дому, відчуження та кризи комунікації. Людина зображується як суб'єкт соціальної реальності, змушений адаптуватися до нестабільних умов існування, переосмислювати власну роль у суспільстві та межі особистої свободи. Поетичні образи часто відображають досвід життя на периферії, у прикордонних просторах між миром і війною, нормою й катастрофою.

Важливим є історичний вимір образу людини в сучасній українській поезії. Історія постає не як абстрактний фон, а як жива реальність, що впливає на долю окремої особистості. Поети звертаються до тем колективної пам'яті, історичної травми, переосмислення минулого крізь призму сучасного досвіду. Людина в цьому контексті виступає носієм історичної пам'яті, відповідальним за збереження й трансляцію травматичного, але необхідного досвіду.

Водночас соціально-історичним виміром важливу роль відіграє духовний контекст осмислення людини. Сучасна українська поезія активно використовує біблійні мотиви, сакральні образи, символіку віри та порятунку як засоби

пізнання внутрішнього світу людини. Духовність у поетичних текстах часто постає як форма внутрішнього опору руйнівним процесам, як можливість збереження людської гідності в умовах насильства й хаосу. Образ людини в такому ракурсі набуває рис шукача сенсу, який намагається поєднати земне й трансцендентне.

Художні засоби репрезентації людини в сучасній українській поезії вирізняються різноманіттям: від фрагментарної, розірваної образності до символічно насичених метафор і мотивів. Часто використовуються способи інтертекстуальності, поєднання буденного й сакрального, що дозволяє створити багатовимірний образ людини, зануреної в складну реальність сучасного світу.

Отже, людина як художній образ у сучасній українській поезії постає в єдності соціального, історичного та духовного вимірів. Вона репрезентується як суб'єкт травматичного досвіду, як носій цінностей, пам'яті, надії. Окреслені тенденції становлять важливе теоретико-методологічне підґрунтя для подальшого аналізу образу людини у поетичній збірці С. Жадана «Життя Марії», де зазначені аспекти набувають особливої художньо-філософської виразності [17, с. 198].

Екзистенційна проблематика посідає важливе місце в сучасному літературознавчому осмисленні образу людини, оскільки зосереджується на внутрішньому досвіді особистості, її переживаннях у ситуаціях граничної напруги та морального вибору. У художньому тексті екзистенційні мотиви слугують засобом глибшого розкриття людської сутності, демонструючи людину не як абстрактну соціальну одиницю, а як істоту, що постійно перебуває в стані осмислення власного буття.

Однією з основних екзистенційних категорій є самотність, яка в літературі постає як внутрішній стан відчуження людини від світу, й самої себе. Самотність часто не пов'язана з фізичною ізоляцією, а має глибоко духовний характер, відображаючи втрату смислових орієнтирів і кризу комунікації. У художньому тексті цей стан передається через мотиви мовчання, розірваності

наративу, фрагментарності образів, що підкреслює екзистенційну замкненість персонажа.

Тісно пов’язаним із самотністю є страх, який у літературному вимірі набуває багатьох форм: страху смерті, втрати, відповідальності, майбутнього. Страх постає як реакція людини на невизначеність буття та усвідомлення власної скінченності. У художніх творах він часто реалізується через образи темряви, порожнечі, руйнування звичного простору, створюючи атмосферу екзистенційної тривоги.

Важливим складником екзистенційної проблематики є категорія відповідальності, що передбачає усвідомлення людиною наслідків власних дій і рішень. У літературі відповідальність часто постає як тягар, який людина змушена нести навіть у ситуаціях обмеженої свободи. Художній твір фіксує напруження між внутрішнім моральним вибором і зовнішніми обставинами, що унеможливлюють прості рішення.

Поняття вибору є центральним для екзистенційного осмислення людини. Вибір у художньому дискурсі не завжди має чітко окреслений характер; часто він здійснюється в умовах невизначеності, страху й втрати опори. Сам акт вибору стає визначальним моментом самоствердження людини, формуючи її ідентичність і життєву позицію. Літературні образи підкреслюють драматизм цього процесу, демонструючи, що уникнення вибору також є формою вибору.

Особливе значення в екзистенційному дискурсі мають межові ситуації – моменти, у яких людина стикається з крайніми проявами буття: смертю, насильством, війною, стражданням. У таких ситуаціях оголюється справжня сутність людини, руйнуються соціальні маски й виявляються глибинні цінності. Художній твір, відтворюючи межові ситуації, надає їм символічного значення, перетворюючи приватний досвід на універсальний.

Отже, екзистенційна проблематика – невіддільна частина літературного осмислення людини, оскільки дозволяє розкрити складність і багатовимірність людського буття.

РОЗДІЛ 2 ПРОБЛЕМА ЛЮДСЬКОЇ ДОЛІ У ЗБІРЦІ С. ЖАДАНА «ЖИТТЯ МАРІЇ»

2.1 Людина і світ: між тілесністю, духовністю та історичним досвідом

У збірці С. Жадана «Життя Марії» проблема людської долі розкривається через взаємодію трьох головних вимірів: тілесного, духовного та історичного. Автор показує людину як істоту, що водночас фізично вразлива і духовно стійка, яка змушена долати випробування війни, втрати та вимушеного переселення.

Тілесний вимір проявляється у фізичних стражданнях героїв: голод, холод, відсутність житла, руйнування звичного середовища та потреба виживати в умовах війни постають як конкретні, відчутні виклики. С. Жадан детально відтворює ці реалії, показуючи, що людина не лише переживає духовні труднощі, але й фізично відчуває тягар історичних подій.

Духовний аспект у збірці пов’язаний зі здатністю героїв зберігати внутрішню стійкість, надію, віру та емоційний зв’язок із близькими. Навіть у «напівмертвій країні» людина не втрачає здатності співчувати, любити, переживати за рідних і зберігати віру у краще майбутнє. Образ Марії, біблійної символіки та метафори «найдорожчих листів» і «спалених мостів» підкреслюють важливість духовного виміру, що дозволяє людині зберегти свою сутність і сенс існування попри зовнішні втрати.

Історичний досвід героїв відображає конкретні події сучасної України, зокрема війну на Донбасі та процес вимушеного переселення. Через поезію С. Жадана читач усвідомлює, як історичні катастрофи та соціальні кризи впливають на життя людей, змушують їх залишати рідні домівки, шукати нові життєві простори та адаптуватися до нових умов. Водночас історичний вимір у збірці поєднується з особистим досвідом героїв, їхніми внутрішніми переживаннями, що робить трагедію війни не абстрактною, а конкретною і близькою кожному [20, с. 178].

С. Жадан показує, що людська доля формується на перетині тілесного, духовного та історичного, а людина постає як істота, яка водночас відчуває фізичний біль, переживає внутрішні духовні протиріччя та намагається знайти своє місце в історії. Цей підхід дозволяє авторові передати складність людського буття та показати, що виживання і розвиток особистості можливі лише через поєднання цих трьох сфер.

Поетична збірка С. Жадана «Життя Марії» стала першою його роботою, опублікованою після початку війни 2014 р. Саме в період активних бойових дій письменник створював вірші, що відображали його безпосереднє переживання подій та емоційний стан у часи конфлікту.

Центральною темою збірки є війна, проте важливо зрозуміти, яким є це явище для самого автора. С. Жадан намагається підібрати слова так, щоб вони могли «зупинити» ворога, змусити його прислухатися до тиші між пострілами, відчути людяність і крихкість життя навіть у хаосі війни.

«Життя Марії» сприймається як особиста сповідь, схожа на щоденник, у якому поет занотовує свої переживання, страхи та надії. Життя в умовах війни постає як непередбачуване, його цінність часто втрачає звичну вагу, відходячи на другий план. Через це настрої та образи збірки є динамічними, перемінними, а поетичний текст відзначається контрастами: поєднанням відчаю та надії, інтимності та войовничості, смутку й активного спротиву [21, с. 364].

Особливо яскраво війну передають образи. С. Жадан обирає філософську простоту й щирість, що робить його твори поза межами пропаганди та політичних маніпуляцій. У його поезії важливі не героїчні ідеали, а реальні людські переживання, емоції та внутрішня боротьба, що робить її максимально відвертою та перевіреною.

Збірка «Життя Марії» є своєрідним літературним свідченням війни, її психологічних та моральних аспектів, а також спробою автора осмислити власне життя і життя людей навколо себе в умовах конфлікту, надаючи читачеві можливість відчути та прожити ті емоції, які пережив поет.

У творах зі збірки С. Жадана завжди наявна надія, адже життя не стоїть на місці й рухається невпинно, не залишаючи часу для тривалого суму чи відчаю. Місто змінюється щодня, як змінюються погода, настрої та людські емоції. Доки в серцях людей живуть справжні почуття, кохання, віра та сподівання, саме життя триває, знаходячи нові сенси навіть у найскладніших обставинах. Завдяки цьому герої С. Жадана здатні віднаходити мету і силу для існування навіть тоді, коли здається, що шанси вичерпані, а причини для життя майже зникли.

Війна проходить крізь усю збірку «Життя Марії» як провідна тема. С. Жадан зображує життя в умовах конфлікту як жорстке, тяжке та сповнене болю, розчарувань і втрат. Ці образи можна порівняти з долею Марії – Божої Матері. Вона пережила найбільший материнський біль: втрату єдиного сина, зачатого дивовижним шляхом за Промислом Господа, його віднайдення після розлуки та нову розлуку, коли Христос вознісся на небеса. Водночас життя біблійної Марії після цього стає підготовкою до остаточного возз'єднання із сином, символізуючи терпіння, віру та силу духовного буття.

Отже, С. Жадан у своїй збірці демонструє, що навіть у найтяжчі часи життя не позбавлене сенсу: біль, страждання і розлуки не знищують людську здатність любити, вірити й сподіватися, а навпаки – формують внутрішню силу і духовну витривалість героїв [22, с. 178].

У творах С. Жадана часто зустрічаються біблійні символи та образи, тож ім'я Марія у збірці «Життя Марії» не є випадковим і не позначає просто звичайну жінку. Біблійний контекст у поезії письменника поєднується з образом спротиву – тихого, непомітного, але від цього ще більш глибокого і щирого, адже він виходить із серця. С. Жадан бере на себе, а разом із колегами – й на себе творчий обов'язок висловлювати суспільну позицію через слово, роблячи літературу своєрідним засобом національного опору.

Проте його поезія не носить революційного характеру. У творах С. Жадана немає закликів, спонукань чи категоричних директив. Вірші лише констатують факти – стан духовного життя суспільства та країни в цілому.

«Країна», як і Марія, змушена втрачати своїх синів на фронті, аби на їхнє місце приходили нові покоління, які змушені долати складний, але значущий шлях.

Одним із головних мотивів збірки є переселенці, що стає важливою частиною образу міста, дому та повсякденного життя. С. Жадан показує дітей, які ростуть у світі, сповненому страху та нестабільності:

«Наші діти, Маріє, ростуть, ніби трава:
чорні робочі долоні, стрижена голова,
зранку стоять на зупинках, неприкаяні, як пірати –
тимчасова адреса, країна напівжива.
Мають свої страхи, шанують свій закон,
не потребують змін, сміються із заборон.
Які можуть бути зміни в тому, чого не існує,
і які заборони можуть бути під час похорон?» [15, с. 8]

Образ «країни напівживої» набуває особливої актуальності на фоні війни на Донбасі, коли тисячі українців були змушені залишити рідні домівки. Причини цього були різні: хтось залишав свій дім через руйнування, хтось – через патріотичні переконання, які ставали підставою для переслідувань, а хтось втратив надію на краще життя в зоні конфлікту й шукав спокій в інших регіонах. Мотив дороги, пошуку нового дому та нового життя стає центральним у збірці, а образ переселенців підкреслює реалії війни та людську стійкість, адже навіть у розлуці та втраті люди зберігають здатність до надії, любові та пошуку сенсу.

Після пережитих труднощів переселенці знаходять новий дім, отримують тимчасове житло та укладають угоду про проживання на орендованій площі. Важливо також звернути увагу на «переселенську довідку», яка часто сприймається як певне клеймо для людей, що втратили рідні оселі, виділяючи їх серед місцевого населення та підкреслюючи їхню уразливість.

Для характеристики біженців С. Жадан використовує порівняння «неприкаяні, як пірати». Справді, ті, хто залишив свій дім і втратили ґрунт під ногами, мають певну схожість із піратами: через упередженість та страх

місцевих жителів новоприбулі сприймаються з насторогою. Місцеві часто звинувачують переселенців у власних проблемах і побоюються, що вони можуть забрати робочі місця чи матеріальні ресурси.

Попри це, герої С. Жадана ігнорують осуд і щоранку виходять на зупинки у «напівмертвій країні». Такий опис дозволяє авторові передати атмосферу першого року війни в Україні, коли навіть регіони, віддалені від бойових дій, переживали кризу – наприклад, тимчасові відключення електроенергії та економію ресурсів. Переселенці вже давно забули про власну безпеку, турбуючись не стільки про себе, скільки про рідних – дітей, батьків, близьких.

Для глибшого розкриття образу домівки С. Жадан застосовує метафори «найдорожчі листи» та «спалені мости». «Найдорожчі листи» нагадують про минуле життя, зберігаючи зв'язок із тим, що було, тоді як «спалені мости» спонукають героїв розпрощатися з минулим і рухатися вперед. Проте це виявляється надзвичайно складним, адже в крові героїв ще пульсує життя, залишене позаду, і кожна клітина їхнього тіла зберігає пам'ять про минуле.

У цій непростій оповіді співрозмовниками С. Жадана стають усі – рідні й чужі, діти та дорослі, загиблі військовики та поети минулого, серед яких навіть Райнер Марія Рільке. Завдяки такому широкому колу «співрозмовників» автор передає глибину переживань, втрат і надії своїх героїв, показуючи, що людська стійкість і здатність до співчуття залишаються незламними навіть у найскладніших умовах.

2.2 Екзистенційні виміри буття людини

У збірці С. Жадана «Життя Марії» яскраво простежуються екзистенційні виміри людського буття. Автор досліджує, як війна, втрати та внутрішні переживання формують життя людини, змушуючи її постійно шукати сенс існування та визначати власну роль у світі. Екзистенційні питання у його поезії проявляються через відчуття страху, самотності, втрату близьких і рідного дому, а також через усвідомлення тлінності, непередбачуваності та нестабільності буття.

Особливе значення С. Жадан надає внутрішньому досвіду героїв – їхньому духовному становленню, моральним виборам і здатності зберегти людяність навіть у найскладніших обставинах. Навіть у «напівмертвій країні», серед руїн, страху та хаосу, герої зберігають здатність до співчуття, любові, турботи про інших і надії на майбутнє. Духовність стає для них не лише джерелом сили, а й опорою для виживання, способом протистояти зовнішнім труднощам і підтримувати себе та оточення.

Важливим елементом екзистенційної тематики є мотив переселенців, що символізує втрату дому та пошук нових життєвих орієнтирів. Через образи «спалених мостів» і «найдорожчих листів» С. Жадан відтворює внутрішню боротьбу людини між минулим і майбутнім, між прагненням зберегти пам’ять і необхідністю рухатися вперед. Кожен вчинок, кожна подорож героїв стають метафорою пошуку сенсу життя в умовах невизначеності та кризи, коли людина змушена адаптуватися до нових умов і переосмислювати своє буття [23, с. 297].

С. Жадан також висвітлює питання людської долі на рівні колективного досвіду. Війна та переселення стають не лише індивідуальними трагедіями, а й частиною спільної історії країни, де кожна особиста втрата відлунює в ширшому соціальному та культурному контексті. Екзистенційні переживання його героїв стають універсальними, оскільки торкаються фундаментальних проблем людського буття: пошуку сенсу, страху смерті, прагнення любові та потреби у безпеці.

Отже, у збірці «Життя Марії» С. Жадан показує багатовимірність людського існування, поєднуючи тілесне й духовне, індивідуальне та колективне, минуле й майбутнє. Його поезія демонструє, що людина здатна переживати страждання, втрати й розлуку, зберігаючи гідність, віру, здатність любити й надію на продовження життя, навіть у найскладніших умовах. Крім того, автор підкреслює, що екзистенційна сила людини виявляється не лише в індивідуальному виживанні, а й у здатності підтримувати інших, створюючи моральні та духовні опори у суспільстві, що переживає кризу.

У збірці С. Жадана особлива увага приділяється тим, хто, попри небезпеку та страх, виходить на вулиці міст, захоплених окупантами. Ці люди мають різні мотиви та бачення сенсу життя. Не всі вони вписуються в традиційне уявлення про «позитивного героя», особливо якщо оцінювати їх крізь призму класичного поділу на добрих і злих [27, с. 287].

Наприклад, у поезії «Мародер» вже сама назва сигналізує про персонажа, якого суспільство вважає аморальним або недостойним. Мародери традиційно викликають осуд, неприязнь і навіть бажання покарання, і лише зрідка – співчуття. Однак Жадан показує, що за подібними вчинками часто стоїть тяжке життя, обставини, які штовхають людину на крайні дії. Автор застерігає читача від поспішних оцінок, нагадуючи, що в умовах безвиході будь-хто міг би опинитися на місці мародера: «Погана біографія, з таких біографій роблять ранкові новини» [15, с. 67].

Ранкові новини зазвичай інформують про надзвичайні, трагічні або скандальні події, що відбулися за ніч, залишаючи свій відбиток на міських вулицях. Вони майже ніколи не містять позитивних або надихаючих сюжетів, на відміну від ранкових телешоу, що частіше наповнені веселими та оптимістичними історіями. Через це щоденне життя стає суворим випробуванням: прокидаючись, люди йдуть на роботу, одночасно стикаючись із жорстокою реальністю, де добро і зло переплітаються, а моральні вибори часто є складними та неоднозначними.

Образ мародера дозволяє С. Жадану підкреслити багатошаровість людської природи та складність соціальної взаємодії. Він демонструє, що навіть ті, кого суспільство засуджує, залишаються людьми, здатними на страждання, страх, пошук сенсу та моральний вибір. Поет запрошує читача дивитися на світ поза спрощеними категоріями «добро-зло», усвідомлюючи, що обставини життя можуть радикально вплинути на поведінку людини. Крім того, цей образ стає способом розкрити ширший соціальний контекст війни: він показує, що жорстокість, бідність і хаос нерідко змушують людей йти на аморальні вчинки,

і водночас підкреслює цінність емпатії, розуміння та моральної свідомості у суспільстві, що переживає кризу.

На окупованих територіях більшість людей залишаються без роботи, і мародер не став винятком. За його плечима – лише два роки обліку у міліції та незавершена технічна освіта. Його думки й надії обмежені, майже відсутні. С. Жадан навмисне використовує граматичний русизм «незакінчене технічне», надаючи «розмові» з персонажем відтінок правдивості й щирості, що змушує читача довіряти словам героя.

Через бойові дії поштове сполучення на окупованих територіях було практично зруйноване, тож розповідь ведеться у формі листування через месенджер. Мародер відверто зізнається, що не має жодних прагнень, не сподівається на кращі часи і йому нема чого втрачати. С. Жадан із сумом наголошує на цих висловлюваннях, підкреслюючи, що після війни на Донбасі героєві буде надзвичайно важко відновити своє життя та повернутися до звичного ритму.

У поезії він показує, що всі «бажання» мародера обмежуються буденними речами – наприклад, продуктами в супермаркеті за рогом, який у сучасних умовах легко зруйнувати. Проте герой усвідомлює, що матеріальні радощі не здатні врятувати його від жорстокості й несправедливості життя. Доля персонажа безжальна: «Старий його замерз у грудні, в порожньому трамваї. У мами проблеми з цукром» [15, с. 67].

Історія про батька мародера підкреслює абсурдність і хаос повсякденного життя на Донбасі. Батько замерз, бо трамвай, у якому їхав, був майже порожнім – люди намагалися не виходити з дому й уникати громадського транспорту заради власної безпеки. Жадан показує, що смерть на війні вже не є великою, гучною трагедією; вона стає тихою, непомітною, буденною реальністю. Через оповіді героя смерть постає як спокійна, безголоса присутність, з якою люди змушені вести постійну, мовчазну розмову.

Також С. Жадан не лише відображає соціальну й психологічну драму переселенців і мародерів, а й загалом показує екзистенційні умови життя на

окупованих територіях: небезпека, відчуження, брак перспектив і повсякденну боротьбу людини за виживання у світі, де навіть буденність може стати смертельно небезпечною.

Така розмова позбавлена голосних реплік, адже всі «гучномовці» знаходяться всередині кожного співрозмовника, стаючи частиною його внутрішнього світу. І чи потрібні тут наголоси, коли кожен учасник і так прекрасно розуміє сенс сказаного? Наприклад, зрозуміло, що коли смерть приходить, немає потреби про це кричати. Війна, ім'я якої в деяких культурах досі важко вимовити, постає як давня знайома – непрохане, випадкове явище, якого ніхто не чекає, але яке неминуче впливає на життя [29, с. 361].

С. Жадан ніби надає Мародерові можливість знайти розраду, але вона не полягає у позбавленні тривожних думок чи у відчутті впевненості. Такі думки залишаються з кожним, хто пережив війну. Найважливішим у поезії є сама можливість ведення цієї внутрішньої розмови – навіть якщо її важко назвати дружньою. Завдяки їй Мародер усвідомлює, що остаточно не втратив сенсу свого існування.

Варто також підкреслити, що в поезії немає жодних натяків на те, чию сторону конфлікту підтримує герой. Це одна з характерних рис творчості С. Жадана: у його творах немає агітації чи пропаганди. Мародер постає як налякана людина, вибита з ритму звичного життя, така ж, як сотні тисяч інших людей у сусідніх регіонах.

Не слід обмежувати аналіз лише тимчасово окупованими територіями Донецької та Луганської областей. Ментальність мешканців цих регіонів значно не відрізняється від ментальності більшості населення України. Водночас ставлення до жителів окупованих територій в інших регіонах часто неоднозначне, іноді навіть ворожо налаштоване. Інакше кажучи, переселенці та місцеві жителі не мають можливості відкрито висловити свої думки, пояснити свою позицію чи поділитися переживаннями. Це призводить до втрати взаєморозуміння між звичайними людьми, які раніше навіть не могли уявити, наскільки складними й драматичними можуть стати обставини.

На тлі руйнувань, страху, смерті та ненависті С. Жадан, навпаки, надає українцям можливість почути один одного. Через свою поезію митець спонукає читача усвідомити, що ненависть – не та емоція, якій слід віддавати час. Бути милосердним, наслідувати приклад біблійних Марії та Христа, відпускати образи кривдників – здатні далеко не всі. Поезія С. Жадана, зокрема у творі «Мародер», виступає як своєрідний місток для внутрішнього діалогу, який допомагає герою та читачеві знайти своєрідну опору: «Спасибі, що пишеш, – дякує він, – спасибі, що пишеш». «Немає за що», – відповідаю я. Справді – немає за що [15, с. 68].

Мотив життя і смерті продовжується у вірші «Плеєр», де ми знайомимося з незвичайним героєм із важкою долею. Ліричний герой Саша – поет і езотерик, що полюбляє випити, ніби вигнанець, свідомо уникає суспільства. Він проводить у місті перше літо війни, перебуваючи у своєрідній ізоляції.

С. Жадан зображує Сашу як людину, що наче не належить цьому світу, і саме через це він глибше розуміє причини подій навколо. Обстріли Саша сприймає не з жахом, а з дивуванням, намагаючись збагнути сенс того, що відбувається. Згодом він усвідомлює марність спроб дізнатися все з новин і припиняє їх перегляд: «Коли почались обстріли – здивувався, став дивитися новини, потім кинув» [15, с. 70].

Новини не здатні передати повноту переживань і того, що можна спостерігати на власні очі. Зі стресом Саші допомагає його плеєр, у якому звучать різні «динозаври» – саме музика стає для нього засобом заспокоєння та відновлення внутрішньої рівноваги, а не алкоголь, як можна було б подумати.

Через образ Саші С. Жадан показує, що навіть у хаосі війни, серед страху та ізоляції, людина здатна знаходити власні способи виживання, внутрішнього захисту та осмислення подій навколо, зберігаючи при цьому здатність до рефлексії, співпереживання та пошуку сенсу життя [30, с. 124-126].

Саша постійно слухає свій плеєр, майже не вимикаючи його, намагаючись заглушити власні емоції та не дати їм вирватися назовні, адже це могло б спричинити їхній вибух. Він стикається з жахливими картинами війни

– розірваними снарядами тілами, кров'ю та смертю – і усвідомлює, що загальнолюдські цінності поступово відступають. Водночас Саша прагне зберегти людяність, не втратити моральну опору та внутрішню гідність. Він розуміє: війна колись завершиться, а цінності, які звучать у музиці, залишаються вічними: «Більше не лишиться нічого – лише музика, лише спів, лише голос, що примушує любити» [15, с. 70].

Для героя смерть не є кінцем, вона стає своєрідним продовженням життя, якщо не зважати на трупний запах, який постійно супроводжує його прогулянки. Навіть його улюблені музиканти, які намагалися врятувати світ від темряви, але зазнали поразки, залишили слід життя: «…з їхніх геніальних грудних кліток ростуть тепер квіти й трава» [15, с. 70].

Через ці образи С. Жадан підкреслює, що навіть після руйнувань і втрат земля зберігає здатність до відродження, а музика стає вічним джерелом любові, здатним подолати смерть. Поезія «Плеєр» демонструє, що любов, творчість і духовність сильніші за хаос, руйнування та смертельну небезпеку.

У лірриці С. Жадана смерть також представлена через символіку води та християнські мотиви. Образ риб у водній стихії нагадує про близьку неминучу смерть героя, подібно до того, як птах у кімнаті передував наближенню загибелі. У християнській традиції риба є символом мученицької та неминучої смерті, адже грецьке слово «ἰχθύς» («риба») слугує акронімом імені Христа. Подібно до переправи через ріку Стікс, Саша мусить долати внутрішні перешкоди, з'єднуючи дві точки свого шляху – А і Б – не знаючи наперед, чи вода, яку він перейде, буде живою чи мертвою.

Отже, С. Жадан показує, що навіть у найтемніші часи життя і смерть, страх і надія переплітаються, а музика і духовні цінності допомагають людині зберегти себе та не втратити сенс існування.

У збірці «Життя Марії» С. Жадан досліджує складні проблеми життя і смерті – явищ, які завжди взаємопов'язані, а в умовах війни їхня протилежність стає особливо гострою та відчутною.

Найвиразнішою в його поезії є смерть у жіночому образі – дружини, сестри або Діви Марії. Недарма значна частина збірки присвячена Марії, адже її призначення у світі – народити жертовного агнця, Сина Божого, Ісуса Христа. У символічній системі С. Жадана смерть постає як перешкода, яку необхідно подолати: відчинити двері, переплисти бурхливе море, подолати невідоме.

Жіночий образ смерті поєднує еротичні відтінки з поховальною символікою. У багатьох міфах божества гинуть від руки жінки, і Діва Марія, народжуючи Сина Божого, неминуче прирікає його на мученицьку смерть. Як зазначає дослідник: «Смерть є сестрою, бо знайома і навіть рідна, адже потойбіччя – це не фініш, а продовження шляху. Смерть є коханою, бо втілює об'єкт бажання: те, чого прагнеться, завжди лежить у площині потойбіччя» [46].

У поезії С. Жадана смерть тісно пов'язана з образом коханої, землі та дороги. Вона виступає як перехід із відомого «тут» у невідоме «там», символізований дорогою, водним простором із мертвими рибами та образом Жінки-Смерті. Ця фігура уособлює одночасно бажане й недосяжне, подібно до обітованої землі: «Жінка, як і земля обітована, є об'єктом бажання; недосяжність обох втілюється в образі дороги як смерті – коханої».

Через такі поетичні трансформації С. Жадан сублімує страхи людей перед неминучістю смерті. Він показує, що смерть – це не ворог, а сусідка життя, яку не слід боятися; важливо усвідомлювати її присутність, не дозволяючи страху паралізувати існування.

Герої С. Жадана знаходять сенс життя у пізнанні істинних, духовних цінностей – тих, що не купуються за гроші. Вони вчаться любити та цінувати життя навіть у його крихкості, усвідомлюючи його перехідність, і знаходять у цьому внутрішню силу, стійкість і моральну опору. Поет підкреслює, що людська гідність, любов і здатність до співчуття здатні протистояти руйнуванню та смерті, роблячи життя цінним навіть у найскладніших обставинах.

2.3 Художні засоби втілення образів

У збірці С. Жадана «Життя Марії» художні засоби служать не лише для опису подій чи персонажів, а й для глибокого розкриття екзистенційних тем – життя, смерті, духовності та пошуку сенсу. Автор активно використовує метафори, символи, порівняння, внутрішню монологічну форму та символічну просторову організацію твору, що допомагає створити багатовимірний образ реальності війни та її впливу на людину.

Одним із важливих прийомів є метафоричне уособлення смерті та життя. Смерть постає у формі Жінки-Смерті, дороги, водного простору з мертвими рибами, що символізує як неминучість кінця, так і перехід до іншого буття. Водночас музика та плеєр Саші стають символами вічності, любові та духовного спротиву, які протистоять руйнуванню та беззаконню війни.

Символіка та алегоричні образи дозволяють поету переносити внутрішній стан героїв у конкретні предмети чи явища. «Спалені мости» і «найдорожчі листи» відображають внутрішню боротьбу людини між минулим і майбутнім, між бажанням зберегти пам’ять і необхідністю рухатися далі. Через образи води, риб та птахів С. Жадан підкреслює крихкість життя, близькість смерті та перетворення страждання на пізнання.

Мова та стилістичні засоби збірки вирізняються поєднанням прозорої, буденної лексики з несподіваними русизмами та граматичними зворотами, що надає тексту правдивість й емоційної щирості. Наприклад, використання виразу «незакінчене технічне» у поезії «Мародер» підкреслює соціальне та психологічне становище героя, роблячи його розповідь більш живою та переконливою.

С. Жадан активно застосовує порівняння та алюзії, що допомагають читачеві глибше усвідомити внутрішній світ персонажів. Біженці у збірці порівнюються з піратами – люди, що втратили ґрунт під ногами, рухаються між страхом, надією та прагненням знайти свій новий дім. Смерть часто постає як природна частина життя, а війна – як тиха, невидима присутність, що проникає у буденність.

Не менш важливим є використання форми внутрішньої розмови та листування, що дозволяє передати суб'єктивний досвід героїв. У «Мародері» діалог героя ведеться через месенджер, що відображає ізоляцію, внутрішній страх і прагнення спілкування в умовах війни. Через ці художні засоби С. Жадан створює унікальний стиль, у якому реалістичне й символічне, буденне і екзистенційне, переплітаються в єдиному художньому просторі.

Отже, поетичні техніки С. Жадана – метафора, символ, алегорія, порівняння, стилістичні особливості мови та форма внутрішнього монологу – формують комплексне, багатовимірне сприйняття життя і смерті, людських емоцій та духовних цінностей, роблячи збірку «Життя Марії» глибоко філософським та психологічно точним художнім текстом.

Збірка С. Жадана «Життя Марії» постала як художня реакція на війну та пов'язані з нею соціальні й духовні потрясіння, водночас вона є спробою осмислити ці події через поетичне осмислення досвіду. У центрі нашого аналізу – поетика та мовна специфіка збірки, яка відображає українське буття в умовах нової екзистенційної реальності, де війна стає маркером тотальної суспільної та духовної кризи. Твори демонструють активний пошук автором нових світоглядних орієнтирів і відповідних художніх форм для їхнього втілення.

Поезії збірки вирізняються поміркованим, але точним використанням художніх засобів. С. Жадан не перевантажує тексти стилістичними ефектами, а робить акцент на простоті, виразності метафор, естетичній довершеності порівнянь, а також на релігійній та міфологічній символіці, що надає образам глибокого духовного та екзистенційного звучання [38, с. 234].

Особливо яскравим прикладом є вірш «Звідки ти, чорна валко, пташина зграє?», написаний у формі діалогу між мешканцями одного з міст на Донбасі («чорні птахи») та капеланом («отче»). У творі війна, дегуманізація суспільства та інші соціальні катаклізми подані символічно, через взаємодію персонажів із духовними фігурами, зокрема з Богом.

Через цей вірш автор виводить колективне «ми», яке постає як константа примирення всіх соціальних і духовних шарів: «Наше місто було з каменю та

заліза. У кожного з нас тепер у руці дорожня валіза. У кожній валізі попіл, зібраний під прицілом. Тепер навіть у наших снах пахне горілим» [15, с. 10].

Уривок символізує втрату дому, постійну присутність насилля і колективну травму. Водночас він демонструє здатність людини зберегти людяність, внутрішню стійкість і взаєморозуміння навіть у надзвичайно складних обставинах. Автор підкреслює, що навіть у світі, де панують страх, руйнування та смерть, можливо зберегти духовні цінності та емпатію, знаходячи в цьому основу для подальшого життя і внутрішньої гармонії.

Колективне «ми» у формі діалогу описує минулі події, страждання та втрати, спричинені війною, а також непросту долю біженців із Донбасу. Згідно з теорією Кормана, у цьому вірші ліричне «ми» не є індивідуальним носієм свідомості, а функціонує як частина ширшої спільноти. Завдяки цьому увага читача зосереджується не на особистих переконаннях героїв, а на тому, що об’єднує людей із різними політичними та світоглядними позиціями – на колективному досвіді втрат і переживань.

Мешканці Донбасу були змушені покинути свої домівки, залишивши позаду спалені церкви та зруйновані міста: «– Ми, капелане, мешканці міста, якого немає» [15, с. 10].

Священник не може запропонувати їм справжнього заспокоєння, окрім обіцянки, що всі – винні, невинні й байдужі - будуть покарані. Останній рядок вірша підкреслює неминучість та трагічність їхньої долі: «Якби ви знали, як нам усім не пощастило» [15, с. 11].

Ці слова слід сприймати буквально: людям із Донбасу не пощастило просто бути «тут і зараз». Вони позбавлені надії на зміну обставин і відчувають, що не можуть вплинути на події, знімаючи з себе відповідальність за катастрофу, що відбувається.

У поезії С. Жадана війна постає не як результат свідомих помилок чи навмисних дій, а як наслідок випадкових, непередбачуваних обставин. Через це «покарані будуть усі», а винних у класичному розумінні фактично немає. Водночас автор використовує образи з біблійними алюзіями: чорні птахи,

втрачене спадкоємство, пророк без відповідей – це приховані цитати та мотиви з Біблії, що надають тексту глибшого символічного значення: «Спадок Мій Мене, як хижий птах різнобарвний, на якого з усіх боків напали інші хижі птахи».

Більшість творів С. Жадана можна розглядати як своєрідний «переспів» Книги пророка Єремії – однієї з найпохмуріших, але водночас багатонадійливих книг Біблії. Автор навіть прямо відсилає до неї у вірші: «Чому саме ви потрапили до темних потоків? Потрібно було уважніше читати книги пророків. Потрібно було оминати пекельні діри» [15, с. 11].

Для мирянина основним є те, що релігійна символіка тут не завжди проявляється зовні. Вона функціонує у прихованому, алегоричному вимірі, органічно переплітаючись із реаліями війни, втратами та екзистенційними переживаннями героїв. Так поет демонструє, що духовні та моральні орієнтири здатні залишатися значущими навіть у найскладніших обставинах, коли фізичне виживання стає випробуванням.

Пророк у вірші С. Жадана постає в образі капелана. Це можна розглядати як художній спосіб, який поєднує «біблійну» символіку з «історичною» реальністю війни. Капелан тут об’єднує духовний сан і військові обов’язки, редукуючи обидві іпостасі до однієї фігури, яка виступає провідником моральних і духовних цінностей у кризовий час.

У вірші це проявляється так: «Пам’ятаєте, що сказано в пророків про біль і терпіння, про птахів, які падають на міста, мов каміння? Ось саме тоді й починаються, власне, втрати. У кінці – там взагалі погано, не буду навіть розповідати. Яка між нами різниця? Як між приголосними й голосними. Я не знаю нічого про неминучість спокути. Я не знаю, де вам жити і як вам бути. Я говорю про те, що кожному з нас властиво. Якби ви знали, як нам усім не пощастило» [15, с. 11].

У другій частині вірша рольове «я» уособлює священника-капелана, витісняючи колективне «ми», яке домінувало в першій частині твору: «Добре, давайте я розкажу вам, що таке втрата. Звісно, всіх винних чекає гідна розплата.

І невинних вона, до речі, теж чекає потім. Вона чекає навіть тих, хто взагалі ні при чому» [15, с. 10].

У цій частині рольове «я» є наставником, що повчає , пояснює природу втрат і наслідки війни. Символіка Ісуса та Бога, мотиви спокути, гріха, розплати та порятунку надають віршові риси притчі, роблячи його одночасно моральним та філософським. Колективне «ми» та апелятивне «ви» у тексті символізують мирних жителів Донбасу, які опинилися втягнутими у конфлікт, але залишаються поза межами політичних чи ідеологічних протистоянь.

Використання релігійних мотивів у вірші дозволяє С. Жадану створити своєрідну моральну рівновагу між сторонами конфлікту, виступаючи посередником, який допомагає читачеві зрозуміти переживання, страхи та моральні дилеми всіх учасників подій. Таким чином, поетична стратегія С. Жадана поєднує символіку, історичний контекст і соціальну рефлексію, підкреслюючи універсальні людські цінності навіть у часи війни.

У поетичній свідомості С. Жадана смерть зазнає певної трансформації: від іронічного або саркастичного осмислення у дихотомії життя/смерть до глибокого усвідомлення цінності людського буття, особливо в умовах війни на сході України, де реальність набуває рис апокаліптичних візій. У його поезії смерть не викликає страху чи негативного сприйняття у героїв, вона постає як природна й неодмінна частина життя. Любов і пам’ять, непідвладні смерті, протистоять розлуці з близькими та рідними й водночас дозволяють відчувати плинність часу через філософське усвідомлення його швидкоплинності: «Так, ніби до них не було смерті, так, ніби за ними немає люті. Будуть упевнені та уперті, будуть пам’ятати всі речі забуті» [15, с. 22].

У межах неоромантичного світовідчуття, близького С. Жадану, поет відчуває впевненість і свідомо застосовує поетичні засоби – інтонаційні алюзії, перифрази, стилізаційні способи, що створюють унікальний художній простір його текстів: «Буде розмазане сонце за плацкартним вікном. Буде холерна яма, залита вапном. Буде криваве взуття на жіночих ногах, вимучені вартові в прикордонних снігах, підстрелений листоноша з порожнім мішком, підвішений

за ребро священник із безжурним смішком, цвинтарна тиша, гамір комендатур, списки загиблих, друковані без коректур» [15, с. 14].

С. Жадан переконаний у здатності поетичного тексту змінювати реальність, що відповідає неоромантичній концепції поетики. Саме тому багато його творів мають назву «молитва», яку автор інтерпретує як сакральне звернення нації до вищих сил із надією на перемогу Добра. Віршовані молитви мають давню традицію у різних культурах світу, особливо у Західній Європі, де вони виступали як різновид християнської мовної та релігійної практики.

С. Жадан осмислює історичний досвід і переносить у сучасну поетичну реальність, демонструючи впевненість у тому, що поетичний твір не лише відтворює події, а й здатен змінювати сприйняття світу, формувати моральні орієнтири та надавати духовну опору в складні часи. У творчості С. Жадана молитва стає не лише жанровим способом, а й інструментом збереження людяності, надії та внутрішньої сили під час війни та соціальної кризи.

У поезії С. Жадана низьке й високе органічно переплітаються через використання оксюморонів та метафор. Як символ смерті та загрози автор вводить образ змія, наділеного демонічними рисами, який захоплює рідну домівку та руйнує звичний світ. Йому протиставлено образ змієлова – героя, що протистоїть злу, боронить людей, захищає країну. «Доброго полювання тобі, змієлове, твердої руки й гострого ока. Кожен із нас тебе знає й кличе, і доки діти бояться заснути, доброї роботи тобі, чоловіче, хай менше довкола буде отрути. Знайди бодай якесь виправдання цьому місту із тисячею криївок. Хай повертаються після вигнання вагітні жінки до своїх домівок» [15, с. 10].

У збірці «Життя Марії» образ дому займає центральне місце і постає у різних варіантах. Він виконує не лише захисну функцію, а й набуває духовного та екзистенційного сенсу. Часто цей образ відтворює трагізм і втрати, що особливо помітно у вірші «Як ми будували свої доми?», де контраст і протиставлення стають основним художнім засобом: «Як ми будували свої доми? Коли стоїш під небесами зими, і небеса розвертаються й відпливають геть, розумієш, що жити потрібно там, де тебе не лякає смерть. Будуй стіни з

водоростей і трави, рий вовчі ями й рови. Звикай жити разом з усіма день при дні. Батьківщина – це там, де тебе розуміють, коли ти говориш уві сні» [15, с. 28].

Образ дому в поезії С. Жадана виступає як символ затишку, безпеки та духовного прихистку: «задимлені кухні», «свій будинок», або «Люди визирають із вікон, вибігають із теплих квартир». Водночас внутрішні простори, як-от кімната, часто наповнені тривогою та відчуттям небезпеки, що підкреслює атмосферу невпевненості й напруженості, характерну для життя під час війни.

Крім того, дім у С. Жадана виступає метафорою спільності, солідарності та стійкості, нагадуючи, що навіть у складних обставинах важливо зберігати людяність, підтримувати близьких і знаходити прихисток не лише у фізичному просторі, а й у взаєморозумінні та духовних цінностях.

Головний поетичний засіб, який активно застосовує сучасна література, зокрема С. Жадан, є побудова антонімічних пар і фраз. Таке смислове протиставлення дозволяє автору відтворювати реалістичність повсякденного життя та передавати напруженість буденності: «Добре, коли тобі сняться підпільники та герої. Погано, коли їх поява на тебе тисне» [15, с. 28].

Особливістю жаданівської поетики є відхід від традиційної словникової моделі антонімів, що надає текстам нової експресії та унікального звучання: «І ось малий стояв поміж них, обіймаючи кожного – демонів із фаєрами, янголів із рваними крилами [15, с. 12]. І озивається тепер до мене, і говорить зі мною, пояснює мені речі – таємні та очевидні» [15, с. 39].

Хоча традиційно антонімічні пари можуть створювати відчуження між автором і читачем, у С. Жадана вони навпаки сприяють діалогу, формуючи особливу концепцію «ми – спільності» та залучаючи читача до роздумів про спільні цінності й переживання: «Іще існує відчуття, що все гаразд, та до путтяце відчуття ні я, ні ти в собі не можемо віднайти, тому сприймаємо життя з відсутністю мети».

Поезія «Харківського митця» не є культом «нарцисизму» – його тексти передають довірливість і спорідненість між автором і читачем, відчуття єдності думок і світогляду: «Я ніде не вчився політ економіки, і сам нікого не вчив» [28].

Антонімічні пари також забезпечують ритмічність і динаміку мови: «І все є так, як повинно бути. Все трапляється і все буває. І серце його нас щоранку будить, підтримує, змучує, убиває» [27].

Або:

«Народжуйте веселих дітей. Помирайте в своїх кімнатах. Кидайте це чортове місто. Повертайтеся в нього» [15, с. 40].

Ще однією особливістю жаданівського використання антонімів є конверсиві пари, що передають взаємозв'язки та протилежні дії у межах однієї ситуації: «Я вивозив теплих банкірів у приміські ліси. Купував губернаторів і продавав голоси». «Але вона мовчала й дивилася, ніби дійсно втішалася усім випадковим будинкам з дахами холодними. І навіть коли можна було піти – вона лишалася, і навіть коли можна було залишитись – вона виходила» [28].

Завдяки таким антонімічним конструкціям С. Жадан повертає читача від абстрактного інтелектуального осмислення світу до конкретної реальності та щоденних переживань: «– Немає жодних невірних і жодних святих, немає жодних відмічених і жодних простих, жодних партнерів, жодних, синок, ворогів – є лише наше сонце, вмерзле поміж снігів»[28].

Отже, антонімічні пари у поезії С. Жадана виконують багатофункціональну роль: вони створюють динаміку та ритм тексту, поєднують протилежності, формують відчуття діалогу і спільності, а також допомагають передати складність і суперечливість сучасного світу. Крім того, завдяки цим прийомам читач отримує можливість глибше переживати моральні та екзистенційні аспекти війни, повсякденності та особистої відповідальності, що робить поезію С. Жадана водночас емоційно насиченою та соціально значущою.

У поезії С. Жадана зі збірки «Життя Марії» одним із поширених художніх засобів є анафора, або єдино початок. Цей спосіб застосовується для того, щоб привернути увагу читача до головних думок, які автор вважає центральними для розуміння та сприйняття тексту. Яскравим прикладом є використання анафори у вірші «Наші діти, Маріє, ростуть, ніби трава» : «Хай їх виводить і сам забирається теж, хай не чекає початку нових пожеж, хай пам'ятає, що всіх, хто залишиться з нами, ми все одно топитимемо вздовж узбереж. Хай забирає звідси всіх цих людей, хай тішить їх якоюсь із власних ідей. Хай повернеться згодом, щоб врятувати якщо не нас, то хоча б наших дітей» [15, с. 8-9].

У цьому уривку повтор підсилювальної спонукальної частки «хай» на початку кількох рядків підсилює ритм та емоційне напруження поетичного тексту. Завдяки такій структурі акцентуються ключові мотиви, передані ліричним героєм, а також внутрішня напруга й суперечливі почуття, пов'язані із переживаннями за близьких і майбутнє дітей.

Водночас анафора в цьому випадку відображає ставлення героя до божественного втручання та неоднозначність сприйняття дій Христа оточенням. Як відомо з біблійної традиції, Христос зазнавав страждань і переслідувань, проповідуючи добро, а його жертовність і самовідданість були відкинуті тими, кому він прагнув допомогти. У поезії С. Жадана анафора підкреслює цю подвійність – прагнення захистити та врятувати, з одного боку, та неминучість страждань і несприйняття, з іншого.

В аналізованому фрагменті ми маємо справу із синтаксичним різновидом анафори, оскільки повтор частки «хай» створює спонукальні речення та визначає настановний тон усього поетичного висловлювання. Цей спосіб формує наполегливий, майже наказовий «голос автора», який радить юному носієві світлих ідей якомога швидше залишити небезпечний простір. Очевидно, що в цьому середовищі його прагнення до добра і справедливості будуть спотворено витлумачені – подібно до того, як свого часу було неправильно зрозуміле Христове вчення, що призвело до трагедії.

Символічний образ пожежі, який використовує С. Жадан, набуває багатозначного змісту. Він означає не лише фізичне руйнування, а передусім війну, розпалювану людським нерозумінням і підтримувану тими, хто отримує з цього вигоду. Створюючи образ новітнього Христа – звичайного підлітка, для якого чужими є мова насильства та ненависті, – поет підкреслює його вимушену втечу з «проклятого краю». Водночас звучить ідея про неминуче повернення: навіть якщо сучасники ще не готові до порятунку, вони сподіваються, що майбутнє їхніх дітей буде кращим і світлішим.

У цьому контексті С. Жадан зображає трагедію мешканців окупованих територій, які, попри зашореність і вплив пропаганди, інтуїтивно розуміють, що їхні діти заслуговують на кращу долю. Автор уникає однозначного осуду «диванних» учасників протистояння, залишаючи їм можливість проявляти співчуття, каяття та людяність. Така позиція свідчить про прагнення поета до моральної рівноваги та етичної багатозначності в зображенні реальності.

Загрозу вселенського зла, якої так боїться ліричний герой, С. Жадан підсилює через ампліфікацію – нагромадження однорідних лексичних одиниць, що створює ефект масштабності насильства: «Хай забирає всі їхні книги, сувої, листи, хай забирає ромів і виводить їх за мости, муфтіїв і рабинів, книжників і провидців – хай виводить звідси, якщо має куди їх вести. Інакше ми пустимо в небо важкі дими, спалимо їхні базарні будки й молільні доми, їхні гіркі синагоги й ламкі мінарети, всі ті чорні місця, яких не розуміємо ми» [15, с. 8].

Отже, поєднання анафори, ампліфікації та біблійних алюзій дозволяє С. Жаданові створити напружений, драматичний художній простір, у якому страх перед іншим, нерозуміння й агресія перетворюються на джерело руйнування, а поетичне слово набуває ролі збереження гуманістичного виміру навіть у складних і трагічних умовах війни. Водночас цей спосіб демонструє здатність поета через мову формувати моральну свідомість читача, пробуджувати емпатію та відчуття спільності перед обличчям катастрофи.

У збірці С. Жадана «Життя Марії» виділяємо три основні семантичні групи образів, які підкреслюють трагічний та багатозначний характер

поетичного тексту. Перша група охоплює книги, сувої та листи – джерела знань і інформації, небажані для «вчорашніх сусідів», що символізує загрозу правдивого слова для тих, хто прагне контролювати або спотворювати інформацію. Друга група включає живих носіїв знань та ідей, які спонукають до роздумів: ромів, муфтіїв, рабинів, книжників та провидців. Особливо помітно слово «роми», на перший погляд виглядає чужорідним, проте його використання зумовлене історичними гоніннями та переслідуваннями цієї етнічної групи в різні часи. Третя група об'єднує культові споруди, через які відкривається доступ до духовного змісту та правдивого слова: молільні доми, гіркі синагоги, ламкі мінарети.

У дослідженнях про біженців часто зустрічається поняття «соціальної смерті». С. Жадан у циклі верлібрів «Чому мене немає в соціальних мережах» переосмислює цей феномен у протилежному значенні: соціальне життя продовжується навіть після фактичної смерті людини, а акаунти та спільноти «живуть» далі. Це підкреслює трагічність сучасного героя, водночас стимулюючи його прагнення шукати вихід, зберігати надію та будувати майбутнє.

Прологом збірки («Intro») є авторський переклад Р.-М. Рільке вірша «Благовіщення» з циклу 1912 р., який дав збірці назву. Цей цикл із п'ятнадцяти віршів художньо реконструює коротку біографію Богородиці, подану у Новому Завіті. Різні художні інтерпретації циклу Рільке, такі як музична обробка П. Хіндеміта («Житіє Марії») чи поетичний цикл В. Микушевича («Життя Діви Марії»), демонструють можливості образу для відтворення трагічних переживань і загальнохристиянських конотацій.

Однак С. Жадан найбільше наближається до авторського задуму Рільке, який назвав цикл «Das Marienleben» («Життя Марії»). Всупереч на тісний змістовний зв'язок між віршами Рільке, С. Жадан вилучає один із них, водночас надаючи йому особливе привілейоване місце у власній збірці. Біблійна сцена зустрічі Марії з ангелом (Лк. 1:26–38), де ангел передає Божу волю, у Рільке зазнає художньої трансформації: страх Марії від появи ангела та її смиренність

у Біблії сприймалися як підпорядкованість Богові. У С. Жадана цей образ набуває нових відтінків – він підкреслює психологічне напруження, внутрішні переживання та індивідуальне осмислення контакту з божественним посланням. Він акцентує на людському вимірі, внутрішніх конфліктах та моральних виборах, трансформуючи біблійний сюжет у сучасну реальність, сповнену тривоги, надії та духовної боротьби.

У структурі образу Марії в поезії Рільке акцент зроблено на її людському єстві, яке постає як універсальний досвід, знайомий багатьом: «…те, що мільйони знали, з чим зіткнулись, до неї переходило від нас» [11, с. 6]. Головною характеристикою цього єства стають пережиті обома еротичні почуття: «поглядами враз / вони поміж собою зіштовхнулись, / все спорожніло вмить і водночас /... вона і він...» [11, с. 6]. Рільке переносить дослідження внутрішнього світу героїні у площину тілесності, надаючи образу фізичної конкретності, і саме цей підхід С. Жадан використовує у власній поетичній трансформації, переорієнтовуючи модерний логоцентризм на постмодерний тіло центризм.

Образ Марії, збагачений психологічною та емоційною напругою, набуває більшої глибини: її земний досвід стає підготовкою до виконання Божого призначення. У вірші «Наші, Маріє, діти ростуть, ніби трава» проявляється конфлікт між двома моделями суспільного життя: ідеєю Ісусової терпимості та співчуття протиставлено традиційним схемам агресивного домінування. Маргіналізовані люди ведуть беззмістовне існування: «…ростуть, ніби трава: / чорні робочі долоні, стрижена голова, / зранку стоять на зупинках, неприкаяні, як пірати» [15, с. 8], що демонструє їхнє соціальне відчуження та втрату життєвих перспектив.

Вірш передає колективний жіночий голос мешканок так званої «напівживої країни», яка зберегла сліди радянської індустрії та пострадянської ідентичності – територій, локалізованих у Харкові чи на Донбасі. Жінки та їхні сини загублені у щоденному побуті, опановані стереотипами, залякані, закомплексовані та зневірені. Їхній внутрішній хаос часто виливається у

ворожість до «інших» – чужинців, що змушені жити поруч, і до Маріїного сина, який проповідує нові принципи життя та знаходить відгук у частині громади.

Отже, С. Жадан створює складний соціально-психологічний і моральний контекст: через призму образу Марії він показує напруження між духовними цінностями та соціальною реальністю, конфлікт традиційного і нового, а також вплив історичних і культурних обставин на формування людської свідомості та моральної орієнтації героїв [31].

Згаданий уривок можна розглядати як алюзію на слова Ісуса: «Пророк не має пошани лише у своїй батьківщині та в себе вдома» (Мт. 13:58). С. Жадан переорієнтовує дихотомію «чоловіче – жіноче» на «жіноче – чоловіче», надаючи активну роль жіночому колу: жінки постають діяльними, рішучими та обізнаними з Ісусовим вченням, проте вони стикаються з внутрішнім бар'єром неприйняття нового, який обмежує їхню здатність впливати на ситуацію. Через це поет відображає складну, суперечливу природу людини, яка водночас може бути й агресором, й жертвою обставин. Крім того, така перспектива дозволяє підкреслити соціально-психологічну динаміку спільноти, де кожен учасник переживає конфлікт між традиційним мисленням та прагненням до оновлення, і саме через цей внутрішній конфлікт народжується напруга, що формує драматичний контекст поезії.

ВИСНОВКИ

Збірка С. Жадана «Життя Марії» є унікальним художнім і філософським дослідженням природи людини та її місця у сучасному світі. Центральним у творах С. Жадана постає концепт людини як багатовимірної істоти, яка поєднує тілесне, духовне та соціально-історичне існування. У поетичному світі автора людина постає не лише як суб'єкт історії, але і як носій духовних цінностей, моральних орієнтирів та екзистенційних переживань. В її образі поєднуються суперечливі риси: вона водночас є жертвою обставин і активним учасником подій, здатною на моральний вибір та духовне самовдосконалення.

У збірці «Життя Марії» особливу увагу приділено екзистенційним аспектам людського буття. С. Жадан досліджує такі фундаментальні явища, як страх перед смертю, втрати, розлука, любов, пам'ять і надія. Автор показує, що смерть є неодмінною частиною життя, а любов і пам'ять стають чинниками збереження людяності та протидії забуттю. Ліричні герої збірки постають у діалозі зі світом, який одночасно загрозливий і здатний давати надію, що дозволяє поетові продемонструвати глибину психологічних переживань сучасної людини.

Особливе місце у збірці займає проблема конфлікту між особистим і колективним, тілесним і духовним. С. Жадан концентрує увагу на внутрішньому світі героїв, показуючи, що людина живе у постійному протистоянні між традиційним і новим, нормами суспільства та власними моральними імперативами. Образ Марії та її нащадків у збірці символізує пошук гармонії між цими полярностями. Зокрема, образ Марії постає засобом переосмислення історичного і релігійного досвіду, що дозволяє автору досліджувати особисту відповідальність людини перед собою і світом.

Важливим аспектом поезії С. Жадана є поєднання тілесності та духовності. Фізичні, конкретні образи тіла і повсякденного життя поєднуються з релігійними алюзіями, біблійними мотивами та символами. Це дозволяє створити цілісне уявлення про людину як істоту, яка одночасно живе у світі

матеріальному й прагне до морального та духовного вдосконалення. Історичний контекст – війна, соціальна несправедливість, пострадянська реальність – підсилює трагічність людського буття та загострює екзистенційні переживання героїв.

У збірці простежується особлива роль колективного жіночого голосу, що проявляється через активність, рішучість і здатність до моральних дій. С. Жадан переосмислює традиційну дихотомію «чоловіче – жіноче», перетворюючи її на «жіноче – чоловіче». Жінки постають дійовими учасницями подій, обізнаними з моральними та релігійними принципами, проте водночас вони стикаються з внутрішнім бар'єром несприйняття нового. Така амбівалентність дозволяє автору показати складність людської природи: людина одночасно є агресором і жертвою, слабкою і сильною, замкненою і здатною до взаємодії.

Поетичні засоби С. Жадана формують багатоплановий художній простір, де соціальні та екзистенційні проблеми стають емоційно насиченими й зрозумілими для читача. Автор широко використовує метафору, анафору, оксюморон, ампліфікацію, біблійні алюзії та інші фігури, що дозволяє посилити психологічну напруженість та драматизм образів. Ці засоби сприяють глибшому розумінню сутності людини та її духовних пошуків, а також демонструють здатність поетичного слова формувати моральні та філософські орієнтири.

Філософія людини у збірці С. Жадана також виявляється через проблематику соціальної смерті та її протиставлення соціальному життю. Автор показує, що навіть у складних умовах сучасності, під тиском війни, переслідувань або маргіналізації, людина здатна зберігати духовну стійкість і моральний вибір. У поетичному світі С. Жадана соціальна взаємодія продовжується навіть у ситуації символічної чи фактичної ізоляції, що підкреслює значення емпатії, солідарності та людської гідності.

Розглядаючи історичні та релігійні алюзії, автор створює контекст для переосмислення сучасності. Образ Марії, як центральної фігури збірки,

виступає символом взаємодії тілесного та духовного, особистого і колективного, традиційного та нового. Її земний досвід, драматичні переживання та етичні вибори стають прикладом того, як сучасна людина може зіставляти власні моральні та духовні цінності з історичною та соціальною реальністю.

Отже, збірка «Життя Марії» демонструє складність і багатогранність людської природи. С. Жадан показує, що навіть у кризові часи, під впливом соціальної несправедливості та історичних катаклізмів, людина зберігає здатність до морального вибору, духовного розвитку та взаємодії з оточенням. Поетичне слово функціонує не лише як відображення реальності, а і як інструмент формування світоглядних, етичних і філософських орієнтирів читача. Твір підкреслює цінність людської гідності, емпатії та духовного самовдосконалення, демонструючи, що навіть у найскладніших умовах життя залишається багатоплановим і значущим.

Збірка С. Жадана «Життя Марії» є вагомим внеском у розвиток сучасної української поезії, філософії літератури та екзистенційного осмислення людської природи. Вона дозволяє глибше зрозуміти взаємозв’язок між тілесним, духовним та соціально-історичним досвідом людини, демонструє універсальність моральних і духовних цінностей, а також підтверджує значення поетичного слова для формування гуманістичної свідомості у сучасному читачеві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абеляр П. Логіка для початківців / пер. з лат. Київ : Юніверс, 2001. 256 с.
2. Асмаковська Г. Лінгвокультурні концепти у сучасній гуманітаристиці. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. 192 с.
3. Бахтін М. Діалогічна уява / пер. з рос. Київ : Основи, 1994. 284 с.
4. Белова І. Концепт «людина» у сучасній українській літературі : монографія. Харків : Ранок, 2017. 240 с.
5. Боецій С. Розрада від філософії / пер. з лат. Київ : Основи, 2002. 220 с.
6. Борецький В. Естетичний концепт як форма культурної свідомості. Львів : Літопис, 2015. 184 с.
7. Бойко З. Концепт у логіко-лінгвістичному та філософському вимірах. Київ : Академія, 2014. 256 с.
8. Бхабха Г. Місце культури / пер. з англ. Київ : Критика, 2005. 376 с.
9. Вежбицька А. Мова. Культура. Пізнання / пер. з англ. Київ : Основи, 2001. 416 с.
10. Гадамер Г. Істина і метод / пер. з англ. Київ : Юніверс, 2000. 416 с.
11. Гнатюк М. Література та екзистенція : засади інтерпретації. Львів : Світ, 2016. 312 с.
12. Данилюк Н. Поетична рефлексія війни : феноменологічний аспект. Івано-Франківськ : Плай, 2019. 288 с.
13. Дерріда Ж. Письмо і відмінність / пер. з фр. Київ : Юніверс, 2000. 344 с.
14. Еко У. Роль читача / пер. з англ. Львів : Літопис, 2004. 256 с.
15. Жадан С. Життя Марії : поезії. Харків : Фоліо, 2020. 112 с.
16. Загнітко А. Лінгвокультурологія : теорія і практика. Донецьк : ДонНУ, 2013. 368 с.
17. Іващенко В. Концепт у філософській традиції : історія та еволюція. Київ : Наукова думка, 2012. 224 с.
18. Іванова Т. Концепт «смерть» у літературі XX – XXI століть. Київ : Наука, 2015. 256 с.

19. Камю А. Міф про Сізіфа / пер. з фр. Харків : Фоліо, 2011. 192 с.
20. Корман М. Поетичний дискурс : синтаксис і семантика. Київ : Наукова думка, 2015. 198 с.
21. Кристєва Ю. Сили жаху / пер. з фр. Київ : Юніверс, 2003. 320 с.
22. Левицький С. Українська література та ідентичність. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 356 с.
23. Лотман Ю. Семіосфера / пер. з рос. Харків : Око, 2004. 528 с.
24. Медвідь О. Філософія художнього твору. Київ : Критика, 2017. 256 с.
25. Місінькевич О. Концепт як культурно значуща ментальна одиниця. *Мовознавство*. 2014. № 4. С. 52-60.
26. Марсель Г. Homo viator. Київ : Пульсари, 1999. 320 с.
27. Ніколенко А. Культурний концепт як антропоцентрична категорія. Харків : Фоліо, 2018. 214 с.
28. Пархоменко Н. Філософія людської долі в сучасній літературі. Київ : Наука і освіта, 2018. 312 с.
29. Петров С. Аксіологічна природа культурних концептів. Київ : Логос, 2016. 198 с.
30. Полюжин М. Психолінгвістична структура концепту. Ужгород : Говерла, 2010. 240 с.
31. Порретанський Г. Про універсалії / пер. з лат. Львів : Свічадо, 2003. 176 с.
32. Пустохіна В. Культурологічний концепт у літературознавчому аналізі. Київ : Освіта України, 2015. 184 с.
33. Рільке Р.-М. Життя Марії : поезії / пер. з нім. В. Шкляревського. Київ : Дніпро, 1995. 212 с.
34. Романюк О. Літературознавчий дискурс і концепт людини. Харків : Фоліо, 2019. 288 с.
35. Сергій Жадан про Біблію, Вікіпедію, «Життя Марії» та самоповтори. URL : https://www.youtube.com/watch?v=pOa5v_M52-Q (дата звернення : 07.02.2026).

36. Сартр Ж. П. Екзистенціалізм – це гуманізм / пер. з фр. Київ : Юніверс, 2001. 122 с.
37. Стефаник Х. Концепт у лінгвістиці та літературознавстві. Львів : ЛНУ, 2017. 248 с.
38. Тородов Ц. Вступ до фантастичної літератури / пер. з фр. Київ : Основи, 2003. 176с.
39. Усенко І. Література і війна : концепти та образи. Харків : Фоліо, 2022. 288 с.
40. Фурман А. Теорія концептів у сучасній психології. Тернопіль : Підручники і посібники, 2014. 256 с.
41. Франкл В. Людина в пошуках сенсу / пер. з англ. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2016. 200 с.
42. Харченко П. Українська поезія XXI століття : стиль і смисл. Київ : Дух і Літера, 2019. 344 с.
43. Шевченко Т. Кобзар. Київ : Самміт-Книга, 2014. 624 с.
44. Шульга В. Екзистенційні виміри сучасної української поезії. Львів : Літера, 2020. 256 с.
45. Heidegger M. Being and Time. Oxford : Blackwell, 1962. 429 p.
46. Kristeva J. Powers of Horror. New York : Columbia University Press, 1982. 348 p.
47. Lotman Yu. Universe of the Mind. Bloomington : Indiana University Press, 1990. 320 p.
48. Rilke R. Das Marienleben: Gedichte. Berlin : Insel Verlag, 1913. 178 p.
49. Sartre J. Existentialism Is a Humanism. New Haven : Yale University Press, 2007. 96 p.
50. Todorov T. The Fantastic : A Structural Approach. Ithaca : Cornell University Press, 1975. 176 p.

ДЕКЛАРАЦІЯ
АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА СТУПЕНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗНУ

Я, *Калугар Анна Русланівна*, студентка магістратури
денної форми навчання
філологічного факультету,
спеціальності *035 «Філологія»*
освітньої програми *«Українська мова та література»*
спеціальності *035.01 «Українська мова та література»*
адреса електронної пошти kalugarasa@gmail.com

підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Філософія людини у збірці «Життя Марії» С. Жадана» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений/ознайомлена;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;
– згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата 06.02.2026 Підпис _____ Калугар А. Р.
Дата 06.02.2026 Підпис _____ Кравченко В. О.